

Corpus Vasorum Hispanorum. *Cerámica del Cerro de San Miguel. Liria*

Carmen Aranegui Gascó
Universitat de València

Entre 1907 i 1936 la investigació espanyola va tindre el propòsit de fomentar el contacte internacional seguint criteris promoguts per la Junta d'Ampliació d'Estudis. En esta línia s'inserix l'acord del Museu Arqueològic Nacional i de l'Institut d'Estudis Catalans amb la Unió Acadèmica Internacional per a participar en l'elaboració de *corpora* de vasos ceràmics antics (*Corpora Vasorum Antiquorum*), grecs i itàlics principalment, seguint les pautes establides a París en 1920, destinats a incloure les troballes i les col·leccions d'Espanya en la recopilació acadèmica il·lustrada que havia de facilitar-ne la difusió universal. La Guerra Civil va truncar bona part de tal obertura fins al punt de substituir la catalogació de les ceràmiques pintades clàssiques per les autòctones, llançant la sèrie dels *Corpora Vasorum Hispanorum*, amb el mateix format que els anteriors, poc després de la creació, el 24 de novembre de 1939, del Consell Superior d'Investigacions Científiques i d'acord amb les inquietuds del moment, tan proclius a utilitzar els pobles preromans peninsulars com a armes llancívols. Esta hispanització mai no va ser acceptada per la Unió Acadèmica.

Però va ser en eixe marc que la secció d'arqueologia de l'Institut Diego de Velázquez va inaugurar el primer encàrrec dels «vasos hispans» a Juan Cabré, editor de les peces pintades d'Azaila en 1944 (que va considerar cèltiques adaptant-se als temps que corrien, que li van fer abandonar el terme hispà, conciliador i del gust de Manuel Gómez Moreno, a qui abans havia recorregut), precedit d'un pròleg de Blas Taracena. S'ha dit que un altre d'estos encàrrecs, no conclòs en el seu moment, va recaure sobre l'Alcúdia d'Elx, encara que el text pòstum d'Alejandro Ramos (Alacant, 1990) sobre les ceràmiques ibèriques del jaciment il·licità no en fa al·lusió. És per això que el segon volum d'esta sèrie, ja en el programa de l'Institut Rodrigo Caro, fóra el del Tossal de Sant Miquel de Lliria (Madrid, 1954), seguit, anys després, pel de Numància (Madrid, 1963), obra de Federico Wattenberg i últim d'una sèrie que Ricardo Olmos jutja «una utopia de la postguerra» (Olmos 1999: 155-166).

Gerreta coneguda
com «Vas dels cabuts»
procedent del Tossal de
Sant Miquel (Llíria).
[Casa Grollo. Placa de
vidre. SIP 108]

Va ser B. Taracena, com a secretari de l'Institut d'Art i Arqueologia Diego de Velázquez del CSIC, qui va admetre el volum de Llíria per a la seua publicació, gràcies als bons oficis tant d'Isidro Ballester com de Lluís Pericot i, en termes generals, amb la confiança professional que li inspirava el Servei d'Investigació Prehistòrica de la Diputació de València a qui fóra director del Museu Numantí. El *corpus* de Llíria té en conseqüència una primera possibilitat de valoració com a testimoni historiogràfic de l'arqueologia ibèrica de mitat del segle XX, perquè la col·lecció en la qual es tragué a llum i la institució que, al costat de la Diputació de València, ho va fer possible van patrocinar una obra cridada a ser la primera monografia en gran format dedicada a la ceràmica

ibèrica, després d'una etapa de debats en què, no sense passió, es repetia la paraula «problema» en bona part dels títols d'investigacions sobre el tema, des de Pere Bosch Gimpera (1915) fins a Domingo Fletcher (1960), ja que la filiació, dispersió territorial i cronologia dels vasos pintats amb temes vegetals i humans va ser objecte d'una polèmica tan crispada com la de la identitat o identitats de les Espanyes.

Un altre punt de vista complementari és el que suscita esta obra des de la perspectiva valenciana. El SIP va saber impulsar en els arqueòlegs que treballaren en els seus projectes un entusiasme indestructible que passava per l'entrega personal a les tasques mampreses i l'ambició del treball ben fet, fins al punt de poder-se afirmar que eixos factors han sigut els que han consolidat i han permés el manteniment de la institució fins a l'actualitat. És ben cert que el Servei i el seu Museu es van vore recompensats per l'extraordinària riquesa d'alguns jaciments objecte d'excavació, base dels seus fons arqueològics, i, entre tots, el que probablement va ser més generós en un moment, d'altra banda, crucial, va ser el Tossal de Sant Miquel a causa de les ceràmiques que donaren lloc al *corpus*, però, com va explicar L. Pericot en el pròleg, la institució va travessar també moments administrativament molt difícils. En 1932 I. Ballester va ser cessat temporalment en la seua plaça de director i el SIP va tindre una reducció pressupostària tan gran que va desistir de l'habitual campanya d'excavacions en la Bastida de les Alcusses (Moixent) per a dirigir-ne els passos cap a Lliria, localitat que permetia el desplaçament diari dels arqueòlegs, simplificant la intenció de l'excavació. Entre 1934 i 1936, i des de 1940 a 1949, es van realitzar les excavacions que van permetre recuperar les ceràmiques que es descriuen en el *corpus*. A la seua documentació, davall múltiples aspectes, va contribuir no sols el grup de membres del SIP sinó també, entre altres benefactors, Domingo Uriel, que havia descobert algunes ceràmiques decorades del jaciment abans de l'excavació, Francisco Porcar, que conservava aleshores en la seua finca de Lliria el mosaic dels treballs d'Hèrcules i Pío Beltrán, atent a les inscripcions ibèriques, tot el qual va redundar en el fet que el text, amb les il·lustracions corresponents, estiguera conclòs en 1951, amb l'única ombra de la mort en 1950 d'I. Ballester, que no va poder vore l'èxit d'uns resultats científics pels que tant havia lluitat plasmat en una obra que va unir la Diputació de València amb el Consell Superior d'Investigacions Científiques, cas únic en aquells temps. Els noms de D. Fletcher, Enrique Pla, Francisco Jordá i José Alcácer, precedits de l'encertat pròleg de L. Pericot i amb el plànol de Mariano Jornet, quedaran sempre com a primer exemple del treball en equip en l'arqueologia ibèrica, amb una segona edició, igualment sobreixent, en les publicacions de Bastida (Fletcher, Pla i Alcácer, 1965 i 1969) a les quals es van sumar puntualment especialistes estrangers (Nino Lamboglia, E. Kukahn...), que van consagrar internacionalment l'eficàcia i el nivell d'una manera de treballar pròpia del SIP.

Portada del *Corpus Vasorum Hispanorum*. Ceràmica del Cerro de San Miguel de Liria, il·lustració i planxes per a la seua edició. 1954.

El *corpus* de Llíria és també un exponent de la metodologia més moderna del seu temps, és a dir, del tractament de les peces segons la seua materialitat, amb les mesures, la descripció de les formes i de les pintures, amb el propòsit de crear un lèxic i unes nomenclatures el més objectius possible en l'òptica del positivisme, la qual cosa va ser, en el seu moment, un model a seguir. La consideració del context dels departaments on van ocórrer les troballes, l'atenció a la seua restauració, el calc (ací va participar en ocasions F. Porcar), el dibuix, la tipologia i la fotografia, aconseguixen donar a conèixer un conjunt d'enorme singularitat que es va mantindre com un exemple durant més de trenta anys. Encara hui els quadres i les taules de motius dibuixats per J. Alcácer es copien i reproduïxen en alguns estudis més recents, com els d'Elena María Mestre (1975) o Miguel Angel Elvira (1979), entre els quals m'incluc (Aranegui 1974: 31-53), i si la lectura de les decoracions complexes de Llíria ha pogut abastar nous horitzons, ha sigut perquè el *Corpus Vasorum Hispanorum* de 1954 ha facilitat l'accés a un repertori únic i inesgotable, tant des del punt de vista iconogràfic pròpiament dit, com epigràfic, ja que quasi un centenar de vasos presenta rètols en ibèric afegits a la decoració, estant-ne alguns, concretament el de la 'batalla naval' reproduïda en la figura 42 del *corpus* i en la inscripció XII del mateix, en la base de la proposta basco-iberista per al desxiframent d'una llengua que no ha trobat per esta via solució a la seua traducció.

La datació de les importacions, la comprensió dels jaciments a la llum de la història política de l'Antiguitat —la batalla de Lauro com a argument per a l'abandó d'Edeta— i la de les pròpies ceràmiques amb decoració complexa han canviat en els anys transcorreguts, com és lògic.

No obstant, des de la reflexió sobre la cultura ibèrica que molts ens fem hui, allò que el temps transcorregut des de la seua primera publicació ha anat fent més i més visible és el dèficit en la interpretació de la temàtica en el *corpus*. En els anys 1950 es va anar instaurant una divisió modernitzadora entre art, arqueologia i història antiga que va donar lloc al fet que l'arqueologia ibèrica adoptara la consideració d'artefacte o peça de cultura material per a molts dels seus elements, obviant-ne el tractament en tant que imatges de la societat que els va fer. En el *corpus* les ceràmiques s'ordenen per classes (prehistòrica, arcaïtzant, importada i ibèrica) i, a continuació, per tipus, de manera que les decoracions no constitueixen més que un atribut de la forma, a pesar de la seua vistositat i que en la publicació hi haja més il·lustracions de frisos amb escenificacions que perfils d'atuell. Els autors descriuen els motius (amb una terminologia aliena a la de la història de l'art clàssic) i les figuracions, però es mantenen al marge de la seua interpretació, amb un cert distanciament respecte a «mirar més enllà» del que estrictament «es veu», en coherència amb les regles del positivisme estricte.

D'esta manera es relega a un segon terme una polèmica aleshores vigent sobre els protagonistes de determinades escenes guerreres, romans, segons Antonio García i Bellido, o ibers, i, sobretot, es deixa de costat la qüestió de si són relats d'esdeveniments històrics o representacions idealitzades d'efemèrides locals, obviant-se la raó de ser d'uns vasos que hui tractem com a peces d'encàrrec d'ús restringit (Aranegui, Mata i Pérez Ballester, 1997), però que aleshores van suscitar en el SIP tan sols qüestions de cronologia i, sobretot per part d'I. Ballester, de filiació cultural.

Muntatge d'una de les figures del *Corpus* amb dibuixos de José Alcácer.

«Vas dels Guerrers»
del Tossal de Sant Miquel
(Llíria).
[Casa Grollo. Placa de
vidre. SIP 18]

Per a la datació, el *corpus* de Llíria opera amb una associació de presències i absències de ceràmiques importades i, si és procedent, monedes, per a establir un ordre cronològic que, o bé s'inclina als segles v i iv aC quan es presenten productes àtics, o bé se situa entre els segles III i I aC quan apareixen ceràmiques campanianes i llànties romà-republicanes. Estava encara lluny l'aplicació de tècniques estratigràfiques al treball de camp, tal com les entenem hui. Les habitacions dels poblats ibèrics es buidaven a pic i pala observant atentament les capes de terra i, en el cas de les excavacions del SIP, fent anotacions en diaris d'excavacions que constitueixen un arxiu documental de primer ordre (Bonet, 1995). Després de l'experiència de la Bastida de les Alcusses, les troballes de Llíria van mostrar una fase més recent en la qual es presenten les decoracions complexes, recompensa dels esforços dels arqueòlegs i orgull dels edetans que les van vore primer eixir de la terra i després ser reconegudes en una obra que, aleshores i ara, és digna d'elogi.